

MIKOŁAJ KRASNODEŃSKI

CZŁOWIEK I PAIDEIA

Realistyczne podstawy
filozofii wychowania

Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin

Przedmowa do III wydania *Człowiek i paideia*

Wychowanie i kształcenie człowieka wiąże się z celowym ukształtowaniem ludzkiej potencjalności, w taki sposób by integralnie mógł się on rozwinąć, osiągając swoje człowieczeństwo, doskonałość, a nawet świętość¹. Proces ten nawiązując do cycerońskiej definicji kultury (*paideia*) można określić mianem uprawy. Uprawie podlega cała osoba. Zarówno jej istota z duszą i ciałem, jak i istnienie, na gruncie którego poprzez przejawy aktu istnienia (realność, prawdę i dobro) człowiek nawiązuje osobowe relacje istnieniowe (miłość, otwartość – wiarę, zaufanie – nadzieję). Edukacja obejmuje całe spektrum działań człowieka i stąd winna być ukierunkowana na wychowanie do miłości, wolności, podmiotowości wobec prawa, odpowiedzialności, godności, suwerenności, religijności.

Wydaje się, że książka *Człowiek i paideia* w perspektywie lat nie straciła na znaczeniu. Zawarte w niej przesłanie zbudowania realistycznej i integralnej filozofii edukacji jest chyba jeszcze bardziej aktualne i palące obecnie niż w latach 2008 i 2009, w których kolejno zostały opublikowane I i II wydanie książki. Nie oznacza to jednak, że po jedenastu latach od jej pierwszego wydania nie doprecyzowałbym wielu kwestii, które obecnie widzę inaczej, może bardziej precyzyjnie.

Decyzja o wydaniu książki w formie e-booka została podjęta nie tylko z powodu wyczerpania papierowego II wydania. Z książki korzystają studenci pedagogiki, filozofii, psychologii i innych nauk humanistycznych oraz społecznych. Z myślą o nich zostało przygotowane niniejsze wydanie.

Zarazem dziękuję J. M. Pani Rektor Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin – prof. Elżbiecie Mycielskiej-Dowgiałto za zgodę na publikację III wydania oraz Panu Dr Włodzimierzowi Wieczorkowi z Wydawnictwa Szkoły za podjęte starania związane z procesem wydawniczym.

Na Podlasiu, w dn. 27 lipcu 2019 r.
Mikołaj Krasnodębski

¹ Zob.: M. Krasnodębski, *Antropologia edukacji – wybrane aporie z filozofii klasycznej*, Głogów 2018; tenże, *Spór o rodzinę. Filozoficzno-cywilizacyjne fundamenty myślenia o rodzinie*, Warszawa 2019; *Paideia jako uprawa potencjalności człowieka zmierzająca do pełni jego człowieczeństwa. Meandry klasycznej filozofii edukacji* „Polska Myśl Pedagogiczna” 5/2019, w druku.

MIKOŁAJ KRASNODEBSKI

CZŁOWIEK I PAIDEIA

Realistyczne podstawy filozofii wychowania

Mojej córeczce Sophie

Tata

MIKOŁAJ KRASNODEBSKI

CZŁOWIEK I PAIDEIA

Realistyczne podstawy
filozofii wychowania

SZKOŁA WYŻSZA PRZYMIERZA RODZIN

WARSZAWA 2009

Recenzja wydawnicza
Prof. dr hab. Artur Andrzejuk
Prof. dr hab. Tomasz Rudowski

Projekt okładki
Opracowanie typograficzne
Joanna Łokietek

Skład, łamanie
Joanna Łokietek

© Copyright by Mikołaj Krasnodębski Warszawa 2009

Wydanie drugie poprawione
Wydawnictwo SWPR
Szkola Wyższa Przymierza Rodzin
ul. M. Grzegorzewskiej 10
02-778 Warszawa
tel. (0048) 22 644-07-97
www.swpr.edu.pl

Publikacja dofinansowana przez Jacka Waksmundzkiego

ISBN 978-83-61140-87-0

Druk
Matrix Druk Cyfrowy Agnieszka Patrycy

SPIS TREŚCI

Przedmowa do wydania drugiego	13
Wstęp	15
1. Uzasadnienie tematu	15
1.1. Filozofia a pedagogika	18
1.2. Filozofia wychowania jako nauka filozoficzna oparta na antropologii i etyce	21
1.3. Dlaczego realistyczna filozofia wychowania?	24
2. Uwagi o stanie badań	26
3. Omówienie metody i struktury pracy	30
4. Podjęte zadania i cele rozprawy	33
Wykaz skrótów	35
Część pierwsza: Panorama współczesnej filozofii wychowania w Polsce <i>– wybrane stanowiska</i>	37
Rozdział 1: Osoba i natura – personalistyczne teorie wychowania	39
1. Wychowanie jako układ („wypadkowa”) <i>biosu, agosu i etosu</i> (S. Kunowski) ..	40
1.1. Pedagogika jako nauka interdyscyplinarna i światopoglądowa	40
1.2. Składniki wychowawcze: <i>bios, agos</i> i <i>etos</i>	48
2. Wychowanie otwarte (M. Nowak)	53
2.1. Podstawy wychowania i pedagogiki otwartej	53
2.2. Pedagogika jako spotkanie i relacja wychowawcza	58
3. Wychowanie do odpowiedzialności (S. Gałkowski)	64
3.1. Przedzałożenia filozoficzne wychowania moralnego. Koncepcja „fartucha pedagogicznego”.	64
3.2. Rozwój i odpowiedzialność jako zagadnienia filozofii wychowania	72
4. Wychowanie jako służba w uczłowieczeniu człowieka (K. Wojtyła, F. Adamski)	75
4.1. Wychowanie do prawdy	75
4.2. Osoba i norma personalistyczna podstawą wychowania	79
Rozdział 2: Teorie cnót	85
1. Kontemplacja zwińczeniem wychowania (Arystoteles)	87
1.1. Teoria szczęścia i kontemplacji	87
1.2. Cnoty i wady	93
2. Nauczyciel i jego zadania w <i>De magistro</i> Tomasza z Akwinu	98
3. Wychowanie jako nabycie sprawności intelektu i cnót woli (J. Woroniecki) ..	104

3.1. Wychowanie jako integralna część etyki	104
3.2. Tomasa z Akwinu teoria cnót zwieńczeniem etyki wychowawczej ...	112
4. Wychowanie jako celowe usprawnienie życia jednostki zgodnie z jej naturą (F. W. Bednarski)	116
4.1. Cele a ideały wychowania	116
4.2. Wychowanie woli, uczuć i popędów człowieka	123

Rozdział 3: Teorie wartości i kultury

1. Wychowanie jako przygotowanie do życia opartego na tradycyjnych wartościach (J. Zubelewicz)	129
1.1. Podział pedagogiki: aksjocentryzm i pajdocentryzm	129
1.2. Krytyka przedzałożeń filozoficznych pedagogiki pajdocentrycznej ...	134
2. Wychowanie – sztuka proporcji wartości materialnych i duchowych (J. Czerny)	143
2.1. Koncepcja człowieka i wychowania <i>homo-eutypronius</i>	143
2.2. Krytyka klasycznego i aksjologicznego modelu wychowania	146
3. WY-dobywanie-na-jaw-tego-co-CHOWANE, czyli rozwój osobisty i społeczny człowieka (A. E. Szołtysek)	151
3.1. Przyczyny kryzysu pedagogiki europejskiej	151
3.2. Autorski paradygmat wychowania i kształcenia	157

Rozdział 4: Wychowanie jako celowe nawiązanie relacji z prawdą

i dobrem. Propozycja M. Gogacza	165
1. Pedagogika realistyczna, jej przedmiot i kres	165
2. Określenie wychowania	170
2.1. Wychowanie ujęte od strony skutku	171
2.2. Mądrość jako umiejętność człowieka kierowania się prawdą i dobrem ..	174
2.3. Rola wolności w wychowaniu	174
2.4. Wychowanie intelektu, woli i uczuć	176
3. Kształcenie i nauczanie	177
4. Normy pedagogiki	185
4.1. Normy pedagogiki ogólnej	185
4.2. Normy pedagogiki szczegółowej	186
5. Osoba najważniejszym pryncypium pedagogiki	188

Podsumowanie części pierwszej

Cześć druga: Antropologia filozoficzna i etyka podstawą filozofii wychowania .195

Rozdział 1: Antropologiczne podstawy pedagogiki	197
1. Filozoficzne koncepcje człowieka i ich podział	197

2. Idealistyczne i realistyczne koncepcje człowieka	206
3. Człowiek w ujęciu strukturalnym i genetycznym	211
4. Człowiek jako dusza i ciało	218
4.1. Zagadnienie zjednoczenie duszy i ciała	221
5. Człowiek jako osoba	225
5.1. Tomizm a personalizm – wzajemne relacje	228

Rozdział 2: Kształtowanie możliwości człowieka

1. Człowiek i jego władze	231
2. Poznanie zmysłowe i intelektualne	233
3. Pożądanie człowieka	236
4. Sprawności intelektu i woli	241
4.1. Podział sprawności	245
4.2. Sprawności intelektu	245
4.3. Sprawności woli	247
5. Podejmowanie decyzji	254

Rozdział 3: Działanie człowieka. Etyka jako przejście ze spotkania

do obecności

1. Wstępne określenie etyki	259
2. Osobowe relacje	263
2.1. Osobowa relacja życzliwości i akceptacji (miłości)	264
2.2. Osobowa relacja otwartości (wiary)	267
2.3. Osobowa relacja zaufania (nadziei)	268
3. Humanizm, <i>metanoia</i> , religia	269
3.1. Humanizm jako skutek podjęcia działań chroniących relacje osobowe i osoby	269
3.2. <i>Metanoia</i> , czyli zmiana sposobu myślenia i postępowania	269
3.3. Religia	270
4. Wartość jako trwanie relacji osobowych	271
5. Pryncypia postępowania: sumienie, kontemplacja i mądrość oraz zagadnienie godności osoby ludzkiej	273
6. Wolność i odpowiedzialność	275
6.1. Wolność	275
6.2. Odpowiedzialność	278
7. Ocena dobra moralnego człowieka	279
8. Etyczne i wychowawcze aspekty sportu	281

Rozdział 4: Człowiek we wspólnocie

1. Wspólnota ludzka i jej podział	285
---	-----

2. Wspólnoty, w których dominują relacje realne – rodzina i naród	288
2.1. Rodzina	288
2.1.1. Ujęcie K. Wojtyły	289
2.1.2. Rodzina w ujęciu Mieczysława Gogacza	294
2.2. Naród	296
3. Wspólnoty, w których dominują relacje myślnie	
– społeczeństwo i państwo	296
4. Zagrożenie relacji międzyludzkich w ujęciu K. Wojtyły	302
Podsumowanie części drugiej	304
Część trzecia: <i>Filozofia wychowująca – wychowanie ujęte od strony skutku.</i>	
<i>Perspektywy i konsekwencje</i>	307
Rozdział 1: Idealizm i realizm punktem wyjścia w wychowaniu	309
1. Przedzałożeniowość filozoficzna teorii wychowania	309
2. Pedagogika idealistyczna źródłem błędów w wychowaniu	322
3. Pedagogika realistyczna pomocą w prawidłowym wychowaniu	325
4. Stosunek do kar i nagród	329
5. Konsekwencje wynikające z podziału pedagogiki na idealistyczną i realistyczną	334
Rozdział 2. Nowe doprecyzowanie filozofii wychowania wynikające z teorii poznania niewyraźnego (<i>cognitio confusa</i>)	337
1. Koncepcja poznania niewyraźnego jako centralny punkt realistycznej teorii poznania	339
1.1. Potoczne rozumienie ”serca”	342
1.2. Serce i słowo serca w ujęciu Tomasza z Akwinu	344
1.3. Rola <i>species</i>	346
2. Konsekwencje wynikające z przyjęcia teorii poznania niewyraźnego	348
2.1. Zestawienie wniosków	348
2.2. Kontemplacja jako środek realistycznej filozofii wychowania	351
2.3. Poznanie niewyraźne a sprawności intelektu i cnoty woli	353
2.4. Filozofia wychowania jako obecność	355
Rozdział 3: Humanizacja wychowania	361
1. Humanizacja kultury	366
1.1. Wychowanie charakteru	367
1.2. Uprawa intelektu i woli oraz wychowanie uczuć	371
1.3. Wychowanie sumienia	377
2. Wychowanie człowieka integralnego i moralnie doskonałego	379
2.1. Człowiek ”słusznie dumny”, czyli wielkoduszny	379

2.2. Cechy mędrca na podstawie I Księgi <i>Metafizyki</i> Arystotelesa	385
2.3. Długomyślność	386
2.4. Kalokagathia	388
3. Realistyczna pedagogika ochrony osób – dopowiedzenia	393

Rozdział 4: Zagrożenia stające przed realistyczną filozofią wychowania

– wyzwania i próba polemiki	397
1. Kryzys pedagogiki jako pochodny kryzys współczesnej kultury i filozofii	397
1.1. Ucieczka od prawdy – relatywizm i woluntaryzm	398
1.2. Świat ideologii, utopii i postmodernizmu	401
2. Konsekwencje niedorozwoju sprawności i charakteru oraz braku osobowych relacji i obecności osób	404
2.1. Proces rozpaczy	404
2.2. Resentyment a wychowanie	407
2.2.1. Problematyka resentymentu w poglądach F. Nietzschego, M. Schelera i K. Wojtyły	407
2.2.2. Konsekwencje na płaszczyźnie wychowania i kształcenia	415

Podsumowanie części trzeciej419

Zakończenie: Wnioski i perspektywy badawcze realistycznej filozofii

wychowania	423
1. Przedzałożenia realistycznej filozofii wychowania	423
2. Wnioski końcowe	428

Wykaz tabel i schematów433

Bibliografia435

1. Literatura źródłowa	435
2. Literatura pomocnicza	445

Zusammenfassung: Der Mensch und Paideia. Realistischen Grundes

<i>der Philosophie der Erziehung</i>	469
<i>Inhaltverzeichnis</i>	471
Резюме: Человек и пайдея. Реалистические основы философии воспитания.	477
Содержание	480

Przedmowa do wydania drugiego

Pierwsze wydanie rozprawy ukazało się w grudniu 2008 r. dzięki życzliwości Jej Magnificencji Pani Rektor Prof. dr hab. Elżbiety Mycielskiej-Dowgiałło. Jeszcze raz korzystając z możliwości jaką jest drugie wydanie książki *Człowiek i paideia* składam swoje podziękowania Pani Rektor, która nie tylko podjęła się wydania książki w Wydawnictwie Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin, ale podczas jej powstawania zachęcała jej autora do gorliwej pracy.

W drugim wydaniu wprowadzono poprawki redakcyjne oraz dodano drobne uzupełnienia, tych fragmentów tekstu, które zostały usunięte podczas redakcji pierwszego wydania. Korekty stylistycznej podjęli się: Pani Magdalena Mazan, studenta Pedagogiki Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin w Warszawie oraz Pan mgr Michał Zembruski – asystent i doktorant Wydziału Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Dziękuję im za fachowe sugestie i uwagi, które pomogły mi skorygować moje rozumienia, a także za mozolne poprawienie tzw. błędów literowych, które mimo usilnych starań autora, wciąż były obecne w rozprawie. Dziękuję również Pani Redaktor Joannie Łokietek za włożony trud i cierpliwość, jaki był konieczny, by publikacja ta mogła ukazać się w takiej formie jaką obecnie posiada.

W Bibliografii uzupełniono wykaz moich tekstów poświęconych filozofii wychowania. Artykuły te stanowią próbę podsumowania książki, wskazania na nowe perspektywy

badawcze. Są następujące: *O możliwości zbudowania realistycznej filozofii wychowania w oparciu o tomizm i personalizm; Wychowanie intelektu jako celowościowe uporządkowanie jego funkcji* (współautorem tego tekstu jest M. Zembrzuski); *Trzy pedagogiki. Stanisław Gałkowski – Mieczysław Gogacz – Marian Nowak. Krytyczna próba porównania stanowisk.*

Dziękuję za życzliwe uwagi jakie na temat książki skierowali do autora: Jego Eminencja Kardynał Zenon Grocholewski, Prefekt Kongregacji Edukacji Katolickiej, Pan Profesor Mieczysław Gogacz, emerytowany pracownik UKSW, Pan Profesor Paweł Boryszewski z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie oraz Pan Profesor Piotr Jaroszyński z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Oddaję na Państwa ręce niniejszą książkę z prośbą o krytyczne uwagi, które przyczynią się do wykrystalizowania realistycznej filozofii i teorii wychowania. Tym samym skłonią autora do intelektualnej metanoi, która pozwoli pełniej ująć prawdę o człowieku i jego paidei.

Mikołaj Krasnodebski
e-mail:mikrasnodebski@tlen.pl

kwiecień 2009

Wstęp

1. Uzasadnienie tematu

Do podjęcia badań nad filozofią wychowania zainspirowała mnie książka Mieczysława Gogacza pt.: *Podstawy wychowania*. W pracy tej Gogacz zarysowuje założenia swojej pedagogiki, która wyrasta z tomistycznej metafizyki *esse*, oraz z zbudowanej na niej antropologii filozoficznej i etyki chronienia osób. W *Podstawach wychowania* czytamy, że „istnieje wyłącznie wychowanie filozoficzne”¹⁾. Zdanie to można uznać za motto niniejszej rozprawy.

U podstaw wychowania leży wcześniej przyjęta koncepcja człowieka i jego działania²⁾, a zatem filozofia człowieka i etyka. Nie jest więc czymś bez znaczenia, jaką w teorii wychowania przyjmujemy koncepcję człowieka i wizję jego moralnego działania. Stąd należy zgodzić się z opinią M. Gogacza. Wskazuje on na związek wychowania z filozoficzną nauką o człowieku i teorią moralności. Z racji zaś, że poglądy

1) M. Gogacz, *Podstawy wychowania*, Niepokalanów 1993, s. 55.

2) Problem ten podnoszą zarówno filozofowie i antropolodzy podejmujący się analizy zagadnień z zakresu pedagogiki, jak i sami pedagodzy. Zob. W. Kaczyńska, *Przedzałożeniowość myślenia i postępowania pedagogicznego*, Warszawa 1998; A. Pieper, *Etyczny wymiar pedagogiki*, tłum. J. Ziobrowski, „EF” 34/ 2002, s. 101-108. Wskazują na to także publikacje autorów anglojęzycznych (zob. *Philosophers on Education new historical perspectives*, red. A. Oksenberg Rorty, London-New York 1998; G. L. Gutek, *Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji*, tłum. A. Kacmajor, A. Sulak, Gdańsk 2003) oraz szwajcarskie – *Philosophie und Bildung. Bildung durch Philosophie*, red. N. Hügli, „Studia Philosophica”, 65/2006. Należy zauważyć, że w krajach tych filozofia wychowania ma już znaczący tradycję. Np. w Londynie uprawia się filozofię wychowania jako dyscyplinę naukową od lat 40-tych XX wieku.

Gogacza są osadzone na filozofii klasycznej, to wychowanie w nich omawiane jest wprowadzeniem do klasycznej *paidei*, która jest teorią kształcenia i wychowania. Stąd tytuł pracy: *Człowiek i paideia*. Wskazuje to na przedmiot materialny rozprawy. Jest nim związek wychowania z klasyczną filozofią człowieka i jej etyką. Przedmiotem formalnym pracy jest aspekt realizmu, o czym informuje podtytuł – *Realistyczne podstawy filozofii wychowania*.

Zdaniem wybitnego przedstawiciela szkoły lwowsko-warszawskiej, Kazimierza Ajdukiewicza, należy przeciwstawić się idealizmowi we wszystkich jego postaciach i stanowczo opowiedzieć się za stanowiskiem realistycznym³⁾. Realizm za K. Ajdukiewiczem dzieli się na poznawczy i metafizyczny⁴⁾. Realizm teoriopoznawczy uznaje, że pierwszoplanowo poznajemy rzeczywistość, a dopiero wtórnie sam proces myślenia i własną świadomość, przeżycia. Rzeczywistość oddziałuje na poznającego człowieka, „odciska” się w jego zmysłowo-umysłowych władzach poznawczych. Realizm metafizyczny, zaś głosi, że istnienie bytu jest niezależne od myślenia⁵⁾. Realizm tak ujęty jest przeciwieństwem teoriopoznawczego i metafizycznego idealizmu⁶⁾. Redukuje on realną rzeczywistość do przeżyć umysłu poznającego lub jego konstrukcji.

Za podziałem filozofii i pedagogiki na realistyczną i idealistyczną opowiada się również M. Gogacz⁷⁾. Ujęcia Ajdukiewicza i Gogacza wydają się być zbieżne. Zarówno jeden, jak i drugi autor dzieli realizm i idealizm na teoriopoznawczy i metafizyczny. Przy czym Ajdukiewicz, a za nim A. B. Stępień⁸⁾ akcentują bardziej poznawczy ich wymiar, zaś Gogacz – metafizyczny. Jest to podyktowane specyfiką badań tych autorów. K. Ajdukiewicz i A. B. Stępień badają byt w aspekcie poznawczo-logicznym, zaś M. Gogacz w aspekcie filozofii bytu

3) K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozoficzne*, wstęp J. Woleński, Kęty-Warszawa 2004, s. 93. Zob. też H. Kiereś, *Spór o koncepcję poznania metafizycznego*, "EF" 37(2004) s. 21-36.

4) K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozoficzne*, dz. cyt., s. 61-62, 91-93.

5) Wyróżnia się realizm naiwny i krytyczny. Realizm krytyczny (w przeciwieństwie do naiwnego) po dokonaniu refleksji epistemologicznej i rozważeniu stanowiska idealistycznego, dokonuje jego krytyki, przyjmując niezależne od myślenia istnienie bytu. Realizm krytyczny stanowi punkt wyjścia rozważań niniejszej pracy.

6) Idealizm epistemologiczny dzieli się na immanentny (G. Berkeley, D. Hume) i transcendentny (I. Kant), zaś idealizm metafizyczny na subiektywny (G. Berkeley) i obiektywny (G. W. F. Hegel, K. Marks). Por. K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozoficzne*, s. 55-61, 81-91; M. Krasnodębski, *Idealizm*, w: EP XXI, red. T. Pilch, *Suplement*, [w druku].

7) M. Gogacz, *Elementarz metafizyki*, Warszawa 1987, s. 12, 131, 159, 171; tenże, *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*, Warszawa 1997, s. 40, 44, 72.

8) A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 2001, s. 350, 390-391.

i historii filozofii (szczególnie starożytnej i średniowiecznej, w której dominuje filozofia bytu, a teoria poznania jest częścią filozofii człowieka zgodnie z traktatem *De anima* Arystotelesa).

Dodać należy, że nie tylko tomiści w oparciu o teorię osoby konstruują swoją filozofię wychowania, a zatem wskazują na związek wychowania z antropologią. Do przedzałożeń z filozofii człowieka odwołują się też personalizizm oraz inne kierunki współczesnej filozofii, w których podejmuje się problematykę wychowania i kształcenia. Ponadto w samej pedagogice wskazuje się na zależność wychowania od antropologii filozoficznej⁹⁾.

Jaki zachodzi związek między filozofią a pedagogiką? Czym jest, zatem filozofia wychowania? Dlaczego istnieje potrzeba podjęcia badań nad realistyczną filozofią wychowania?

Po 1989 roku wiele nurtów i kierunków filozoficznych podjęło badania z zakresu teorii i filozofii wychowania. Jednak – wydaje się – nie polepszyło to sytuacji pedagogiki w Polsce. Niemal powszechnie mówi się o kryzysie wychowania i współczesnej pedagogiki (F. Adamski, J. Czerny, S. Gałkowski, M., Nowak, A. E. Szołtysek, J. Zubelewicz i in.). W tej sytuacji istotnym motywem podjęcia rozprawy jest próba sformułowania realistycznej filozofii wychowania, która z jednej strony wpisuje się w tradycyjną teorię wychowania i jej doświadczenie pedagogiczne, a z drugiej jest próbą wskazania nowych ujęć i doprecyzowań. Istotną, więc perspektywą dla podjęcia tematu jest problematyka: przedzałożeń filozoficznej w pedagogice, stosunek do kar i nagród, nowe ujęcie wychowania wynikające z teorii poznania niewyraźnego oraz kwestia humanizacji wychowania i związana z tym krytyka wychowania postmodernistycznego i antypedagogiki.

Przedmiotowy problem pracy wyznacza, więc filozofia bytu, filozofia człowieka, etyka, aksjologia, oraz teoria i historia wychowania. Przedmiot formalny ogranicza zaś przedmiot materialny do ujęć realistycznych. Nie wyklucza to polemiki z nurtami zorientowanymi idealistycznie. Tytuł pracy naprowadza na problematykę antropologiczno-etyczną, która jest podstawą sformowania realistycznej teorii wychowania.

9) M. Nowak, *Z problemów współczesnej filozofii wychowania*, "KiE" 2/ 1993, s. 7 i nn; tenże, *Filozofia człowieka podstawą filozofii wychowania*, w: *Wychowanie personalistyczne. Wybór tekstów*, red. F. Adamski, Kraków 2005, s. 133-153; W. Cichoń, *Człowiek-wartość-wychowanie*, Kraków 1996, s. 167.

1.1. Filozofia a pedagogika

W zasadzie powszechnie akceptuje się związek filozofii i pedagogiki¹⁰⁾. Jak zauważa S. Sztobryn, filozofia jest niepokojem pedagogiki¹¹⁾. Filozofia bowiem od starożytności swoimi pytaniami burzy „bezrefleksyjną” postawę pedagogiki w stosunku do swojego przedmiotu, wskazując na zasady i celowość wychowania. Pedagogika więc korzysta z filozofii bytu, antropologii filozoficznej, etyki, aksjologii, logiki i metodologii, oraz historii filozofii, która okazuje się pomocna przy wykładzie historii wychowania. Faktem też jest, iż refleksję pedagogiczną kształtowali filozofowie. Można wymienić tu: sofistów, Sokratesa, Platona, Arystotelesa, Plotyna, Augustyna, wiktorynów, Tomasza z Akwinu, J. G. Herdera, W. von Humbolta, D. Hume'a, I. Kanta, J. Locke'a, J. J. Rousseau, F. Schleiermachera, W. Diltheya, J. Deweya, F. Nietzschego, M. Heideggera, D. Hildebranda, E. Levinasa, G. Marcela, E. Mouniera, J. Maritaina, M. Schelera i innych. Z polskiej filozofii na uwagę zasługują na przykład przedstawiciele szkoły lwowsko-warszawskiej¹²⁾, tomizmu, personalizmu, szkoły Elzenbergistów. Samo zestawienie tych nazwisk i kierunków szkół potwierdza związki filozofii i pedagogiki.

Wielu filozofów uważa, że zwieńczeniem systemu filozoficznego jest pedagogika¹³⁾. Z drugiej, zaś strony wielu pedagogów utożsamia teorię wychowania z filozofią. Zdaniem M. Nowaka pedagogika jest nauką filozoficzną, ponieważ stawia sobie te same pytania, co filozofia – o sens, genezę, przyczynę, analizowanego przez siebie przedmiotu badań¹⁴⁾. Współcześnie jednak wiele nauk humanistycznych odcina się od filozoficznych korzeni, zaś pedagogi-

10) K. Ablewicz, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej. Studium sytuacji wychowawczej*, Kraków 2003; "J. Gara, *Filozoficzne konteksty teorii i praktyki pedagogicznej „KP”* 196 (2005) 2, s. 7-23; tenże, *Pedagogiczne implikacje filozofii dialogu*, Kraków 2008; J. Homplewicz, *Etyka pedagogiczna*, Rzeszów 1996.

11) S. Sztobryn, *Pedagogika i filozofia - wzajemne relacje. Stanowisko pedagogów okresu międzywojennego w świetle literatury czasopiśmiennej*, "CC", 2/2003, s. 34.

12) J. Wojtysiak, *Edukacja filozoficzna w ujęciu szkoły lwowsko-warszawskiej*, w: *Filozofia i edukacja*, red. P. Jaroszyński, Lublin 2005, s. 189-200.

13) Według W. Dilthey'a "ostatnim słowem filozofa jest pedagogika, ponieważ wszelka spekulacja ma na celu działanie. (...) Szczytem i celem każdej prawdziwej filozofii jest pedagogika, rozumiana najszerzej jako teoria wychowania człowieka". Cyt. *Pädagogik. Geschichte und Grundlinien des Systems*, w: *Gesammelte Schriften*, t. 9, Stuttgart 1974, s. 7.

14) M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 1999, s. 211-212.

ka – wydaje się – wciąż podtrzymuje ten związek, szukając w niej wsparcia. Jak pisze T. Lewowicki:

„Pedagogika – jak większość nauk humanistycznych i społecznych – ma swoje korzenie w filozofii. Refleksja o wychowaniu i lansowane wzory wychowania pozostawały i pozostają pod wpływem człowieka i ideologii życia społecznego. Wspólny rodowód i wspólna idea od wieków łączy filozofię i pedagogikę (refleksję o wychowaniu, a także praktyczne przejawy tej refleksji)”¹⁵⁾.

Relację pedagogiki i filozofii komplikuje jednak wielość koncepcji pedagogicznych i istnienie wielu pedagogicznych nauk o wychowaniu. Analogicznie, kontakt utrudnia wielość nurtów i szkół filozoficznych, które proponują różne interpretacje człowieka, społeczeństwa i moralności¹⁶⁾. Filozofia jest autonomiczna w stosunku do nauk empirycznych, takich jak psychologia i socjologia, z których często korzysta pedagogika. Pedagogikę zaś „intuicyjnie” zalicza się do nauk społecznych. Jest to nauka „autonomiczna” w sensie zewnętrznym i wewnętrznym. Zewnętrzna autonomia pedagogiki wyraża się w tym, że posiada ona swoją osobną nazwę, historyczną ciągłość problemów badawczych, uznanie społeczne i rozbudowaną strukturę instytucjonalną, w postaci ośrodków badawczych i dydaktycznych. Nie ma jednak zgodności, co do wewnętrznej autonomii pedagogiki¹⁷⁾. Pedagogika chociaż ma własną problematykę i przedmiot badawczy (sytuacja wychowawcza, edukacja), to analizują go również inne nauki. Złożony przedmiot pedagogiki wymaga różnych metod badawczych, które należą do innych nauk humanistycznych oraz ogólnej metodologii nauk¹⁸⁾.

15) T. Lewowicki, *Humanistyka i pedagogika*, w: *Pedagogika ogólna a filozofia nauki*, red. A. Pluta, Częstochowa 1997, s. 17.

16) A. Bronk, *Pedagogika i filozofia: uwagi metafizyczne*, w: *Filozofia a pedagogika. Studia i szkice*, red. P. Dehnel, P. Gutowski, Wrocław 2005, s. 9-27.

17) Od początku XX wieku, po kryzysie XIX wiecznej pedagogiki eksperymentalnej, badania poszły w kierunku filozofii pokantowskiej. W XIX wieku wykształciły się dwa nurty uprawiania pedagogiki — empiryczny i filozoficzny. Pierwszy nurt ma swoją podbudowę w pozytywizmie i scjentyzmie, rozwija się w Europie Zachodniej, Stanach Zjednoczonych Ameryki. Nurt drugi rozwinął się w Niemczech i Szwajcarii, a następnie w Holandii i niektórych ośrodkach USA. Zarówno pierwszy i drugi nurt uznał pedagogikę za naukę autonomiczną. Por. M. Nowak, *Pedagogika a teologia wychowania w dialogu interdyscyplinarnym*, w: *Z problematyki metodologicznej teorii wychowania*, red. A. Tchorzewski, Bydgoszcz 1992, s. 94.

18) A. Bronk, *Czy pedagogika jest nauką autonomiczną?*, w: *W trosce o integralne wychowanie*, red. M. Nowak, T. Ożóg, A. Rynio, Lublin 2003.

Pedagogika ponadto ze względu na problematykę celowości zaliczana jest do nauk praktycznych¹⁹⁾. S. Kamiński uważa, że pedagogika to nauka praktyczna, która ma za zadanie wskazać najlepsze środki prowadzące do zamierzonego wcześniej celu.

“(…) nauki praktyczne zajmują się tym, co być powinno ze względu na przyjmowane oceny celowościowe. (...) Nauki praktyczne opierają się bowiem na uznanych ocenach teleologicznych i na pewnych prawach. Pierwsze dotyczą stanów praktycznych, które są zaaprobowane, i wyznaczają cele, jakie chce się zrealizować, Drugie natomiast dostarczają informacji co do tego, jakich należy użyć środków do zrealizowania przyjętego celu. A więc nauki praktyczne to zespół zdań ogólnych, stwierdzających, jak w oparciu o zależność między faktami można zrealizować stany rzeczy zalecane przez uznane oceny”²⁰⁾.

Jednak cele realizowane w pedagogice nie należą do niej. Pochodzą z filozofii, lub innych nauk oraz z ideologii (stąd niebezpieczeństwo uzależnienia wychowania od ideologii)²¹⁾. Zatem filozofia winna bronić pedagogikę przed ideologią, zaś autonomia pedagogiki powinna polegać przynajmniej na częściowym przyswojeniu sobie filozofii²²⁾.

Na pedagogikę wpływa też upowszechnienie terminu “filozofia wychowania” zmieniając jej perspektywę pedagogiczną. Pedagogika musi się, ustosunkować do refleksji tej filozofii stosowanej, która jest wizją konkretnej koncepcji wychowania²³⁾.

Nie brakuje też stanowisk negujących lub podważających związek wychowania z refleksją filozoficzną. Na przykład B. Suchodolski pisze, że wprawdzie pedagogika jest związana z filozofią, ale ta ostatnia się zdevaluowała, ponieważ nie ma już wielkich filozofów²⁴⁾. W świetle zaprezentowanych w rozprawie wniosków niniejsze stanowisko wydaje się, że jest bezzasadne. Stąd celem pracy jest falsyfikacja tego ujęcia.

19) S. Kamiński, *Nauka i metoda*, Lublin 1998, s. 457.

20) S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1970, s. 268.

21) K. Konarzewski, *Czy pedagogika może się wybić na naukowość?*, w: *Odmiany myślenia o edukacji*, red. J. Rutkowiak, Kraków 1995, s. 127; L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1995, s. 8-9.

22) S. Gałkowski, *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Lublin 2003, s. 36-37; J. Gnitecki, *Rozum pedagogiczny i granice racjonalności w pedagogice*, w: *Racjonalność pedagogiki*, red. T. Hejnicka-Bezwińska, Bydgoszcz 1995, s. 169-170.

23) M. Nowak, *Koncepcja pedagogiki ogólnej z perspektywy "pedagogiki otwartej"*, w: *Rozwój pedagogiki ogólnej*, red. A. Bogaj, Warszawa-Kielce 2001, s. 163.

24) B. Suchodolski, *Wychowanie mimo wszystko*, Warszawa 1990, s. 417.